

PRIKAZ KNJIGE NENADA CAMBIJA „DIOKLECIJAN *VIR PRUDENS, MORATUS CALIDE ET SUBTILIS* ILI *INVENTOR SCELERUM ET MACHINATOR OMNIUM MALORUM*. POVIJESNE KONTROVERZE I DANAŠNJE DILEME“

Primljeno: 22. IX. 2017.

MIROSLAV GLAVIČIĆ
Sveučilište u Zadru
Odjel za arheologiju
Obala kralja Petra Krešimira IV., 2
23000 Zadar, HR

Dioklecijan i Dioklecijanova palača, odnosno Dioklecijanova palača, koja je nedvojbeno najvažniji nepokretni spomenik kulture u Republici Hrvatskoj, i Dioklecijan, koji je sigurno jedan od najvažnijih rimskih careva, možda i zato jer je bio prvi koji se za života (skupa sa svojim suvladarom Maksimijanom) odrekao vlasti, dvije su teme koje oduvijek i ponovno privlače pozornost domaćih i stranih istraživača antike. A u toj plejadi brojnih znanstvenika (arheologa, arhitekata, historičara i kunsthistoričara, da ne zaboravim klasične filologe, konzervatore i restauratore), koji su se bavili Dioklecijanom i Palačom, nezaobilazno je ime akademika Nenada Cambija. Pri tom, ponajprije, mislim na znanstvene studije, članke i knjige, u kojima je profesor Cambi dao svoj osobni pečat, tj. svoj izvorni doprinos proučavanju Dioklecijanova lika i djela, također i njegovih nasljednika, Konstantina i ostalih, arhitekture i dekoracije carske rezidencije, tetrahijске umjetnosti, općenito početaka kršćanstva na našim prostorima, međutim, ovdje moram istaknuti i njegov profesorski rad, s obzirom na to da su pod njegovim mentorstvom napisani brojni diplomski radovi, ali i magisteriji i disertacije na navedene kasnoantičke teme.

Slučaj je htio da sam u utorak, 20. rujna 2016., u Zadru bio nazočan obrani disertacije Vinke Marinković, koja je u doktorskom radu obradila dekoraciju Dioklecijanove palače. Prvi ocjenjivač i šef stručnog povjerenstva za obranu bio je profesor Cambi, a članovi su bili profesori Maršić i Matulić. A

danas kao recenzent i predstavljatelj sudjelujem u predstavljaju knjige u kojoj je profesor Cambi, na temelju historiografskih činjenica i znanstveno utemeljene rasprave, obradio lik i djelo cara Dioklecijana, za kojega već u prvoj napisanoj rečenici kaže da je *jedna od najvažnijih, ali možda i najkontroverznijih osobnosti koje su se uopće pojavile i dugo vremena vladale Rimskim Carstvom, jer se antički izvori, a i suvremene procjene međusobno bitno razlikuju.*

S velikim respektom prihvatio sam se recenzije knjige, koja me odmah u startu zaintrigirala naslovom jer sadrži kontroverzne navode antičkih pisaca o Dioklecijanovu karakteru. One pozitivne, da je Dioklecijan *mudar, razborit i savjestan*, i one krajnje negativne, da je *poticatelj zločina i pokretač svih zala*. Odmah na početku moramo se zapitati gdje je tu istina i odmah priznati da je na to pitanje nemoguće objektivno odgovoriti, jer psihološka karakterizacija cara ovisi isključivo o subjektivnoj procjeni pojedinog antičkog pisca i o njegovu svjetonazoru, tj. je li pisac poganin (pozitivno) ili kršćanin (negativno). Zato Eutropije i Aurelije Victor o Dioklecijanu pišu pozitivno (*vir prudens, moratus callide, subtilis ingenio*), dok Laktancije, kao kršćanin, o caru piše krajnje negativno (*scelerum inventor et machinator omnium malorum*). I u historiografiji su istraživači u različitim epohama imali oprečne stavove u procjeni uspješnosti vladanja cara Dioklecijana, njegovoj državnoj rekonstrukciji i reformama. Pozitivan ili negativan odnos prema uspješnosti Dioklecijanove vladavine ovisio je o osobnim, društvenim, vjerskim i političkim polazištima istraživača. Prema tome, znanstvena rasprava o percepciji Dioklecijanove vladavine i njegove osobnosti (pozitivno ili negativno), aktualna je i danas i izvrsno je formulirana naslovom knjige koji u potpunosti pokriva njezin sadržaj.

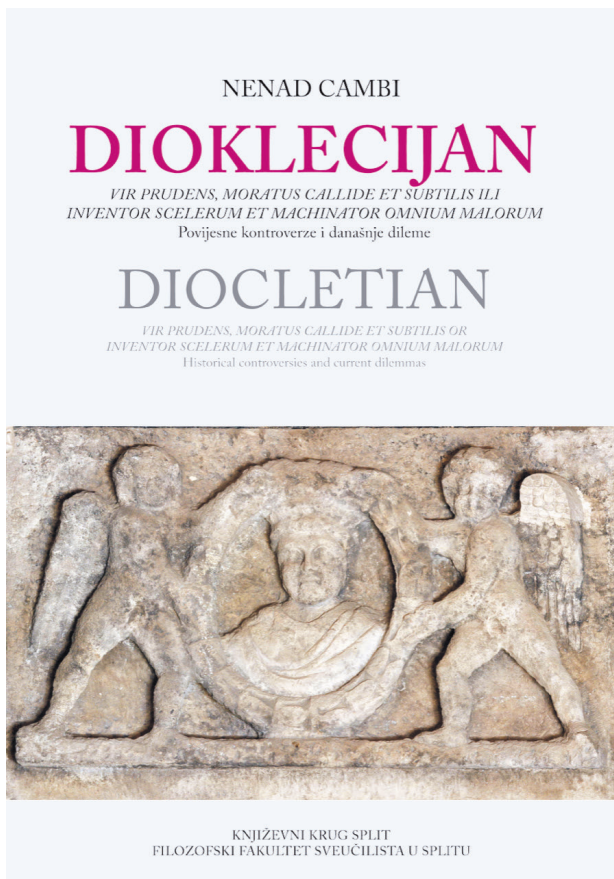
Autor je u maniri iskusnog znanstvenika, komparirajući podatke iz različitih literarnih vrela, uvažavajući zaključke suvremenih znanstvenih studija i, što je osobito važno naglasiti, na temelju rezultata vlastitih istraživanja, nastojao biti objektivan u procjeni karaktera i političkog profila cara Dioklecijana. Držeći se Tacitove maksime *sine ira et studio*, on obrađuje teme iz careva života i djelatnosti od dolaska na vlast do abdikacije i smrti, ali i njegovu osobnu sudbinu i tragičnu sudbinu njegove obitelji, sve u kontekstu burnih povijesnih događanja i dubokih društvenih i vjerskih previranja rimskoga društva na kraju III. i početku IV. stoljeća. Preuzevši vlast, Dioklecijan je morao srediti stanje u državi i zato je tijekom vladavine poduzeo niz korjenitih društvenih i političkih reformi od kojih su neke bile uspješne, neke neuspješne, a neke i ka-

tastrofalno loše. Vlast u državi ubrzo je transformirao iz monarhije u diarhiju i potom u tetrarhiju. To mu je bila najvažnija reforma. Uspostavom tetrarhije, olakšana je uprava golemog carstva, ali je stvoren i sustav mirnog nasljeđivanja i kontinuiteta vlasti, jer su ranije naprasite smjene na vrhu često dovodile do krvavih sukoba i silno štetile obrambenoj moći i stanju u državi. Zbog potrebe efikasnije uprave provedena je reorganizacija Carstva: povećan je broj provincija, formirane su dijeceze i prefekture. Ta je reforma zahtijevala veći upravni aparat i brojniju vojsku, što je povećalo državne troškove. Dioklecijan je izdao i niz drugih odluka sa ciljem uvođenja reda u državi. Izvršena je reforma valute i poreznog sustava, pokušaj maksimiziranja cijena dobara i usluga pokazao se lošim pa su odredbe dokinute.

U Dioklecijanovo doba pogansko-kršćanski antagonizam postao je gorući društveni problem jer kršćanstvo se znatno proširilo i postalo suparnik oficijelnoj rimskoj religiji. Budući da je kršćanima bilo odiozno iskazivanje božanske počasti carevima, kršćanstvo je ugrožavalo temelje tetrarhije. Držeći da je povratak izvornoj rimskoj religiji važan čimbenik u očuvanju stabilnosti države, dakle iz sigurnosnih i političkih razloga, Dioklecijan je 303. obznanio protukršćanske edikte. To mu je bio veliki krimen i povijesni promašaj jer kršćanski izvori, koji kao motiv progona spominju samo slijepu mržnju, drže ga zakletim neprijateljem i progoniteljem kršćana za kojega rabe samo grube i optužujuće riječi (Laktancije: *scelerum inventor, machinator malorum, insatiabile avaritia...*).

Ovdje sam naveo samo nekoliko glavnih tema koje profesor Cambi razrađuje po poglavljima, pokazujući u svakom trenutku znanstvenu akribičnost i suvereno poznavanje problematike o kojoj iscrpno i argumentirano raspravlja. Na kraju Profesor donosi svoj sud o dilemi postavljenoj u naslovu ove knjige i karakterizira Dioklecijana kao uspješnog vladara *koji je znao suspregnuti svoje ambicije i podrediti ih državnim potrebama, ali je ostao kontaminiran progonima kršćana, iako nije želio proljevati krv.*

Na kraju ovoga prikaza preostaje mi još da čestitam Profesoru i izdavačima, Književnom krugu i Filozofskom fakultetu u Splitu, na tisku znanstvene knjige koja će biti interesantna širokom krugu znanstvenika, studentima humanističkih znanosti, a kako je car Dioklecijan svojevrsni zaštitni znak grada Splita, sigurno je da će obrađene teme biti zanimljive i široj čitateljskoj javnosti.

Naslovnica knjige Nenada Cambija